

Хомич П.М.

Маневицький краєзнавчий музей

БОЙОВІ ДІЇ НА ВОЛИНСЬКОМУ ПОЛІССІ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ Й УЧАСТЬ У НИХ ПОЛЬСЬКОГО ЛЕГІОНУ

Проаналізовано бойові дії на Волинському Поліссі в період Першої світової війни. Досліджено участь польського Легіону в подіях на Південно-Західному фронті в 1916 р. Охарактеризовано військові дії під час Брусилівського прориву на території Волинського Полісся. Визначено населені пункти досліджуваного регіону, де відбувалися події війни. Вивчено особовий склад, озброєння протиборчих сторін і особливості ведення ними війни.

Ключові слова: Перша світова війна, Південно-Західний фронт, Волинське Полісся, польський Легіон, Брусилівський прорив.

Постановка проблеми. Територія Волинського Полісся, що простягається із заходу на схід між річками Західний Буг і Случ, стала центром важливих бойових дій під час Першої світової війни. Хронологія подій війни 1914–1916 рр. і локалізація збройних конфліктів є важливим питанням військової історії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика висвітлена в дослідженнях Г. Гуртового [1], О. Дем'янюка [2], В. Ліпінського [10], М. Вжосека [11], О. Соловійова [8]. Історія польського Легіону представлена спогадами А. Красіцького [9].

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення бойових дій на Західному Поліссі в період Першої світової війни, аналіз участі в них польського Легіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із початком Першої світової війни ситуація на Волинському Поліссі була відносно спокійною. На початку серпня 1914 р. бої між російськими й австрійськими військами велися в південних волостях Володимир-Волинського та Луцького повітів. Західнополіські волості перебували в тилу російських військ. Тут відбувалася мобілізація чоловіків до діючої армії, реквізиція продовольства, залучення місцевого населення до робіт, пов'язаних із тиловим забезпеченням військ. Наприклад, у перші два місяці війни лише в одній Пульмівській волості Володимирського повіту було мобілізовано понад 170 осіб із сіл Пульмо, Пулемець, Піща, Залісся й інших [4]. У Ковелі було мобілізовано 350 новобранців [3].

У серпні–вересні 1914 р. російські війська вели активні наступальні дії на Південно-

Західному фронті. Унаслідок Галицької битви (6 серпня–13 вересня) вони зайняли переважну частину Галичини та Буковини, вийшли до Карпат.

Перегрупувавши сили, австро-німецькі війська навесні 1915 р. перейшли у контрнаступ на Південно-Західному фронті. Російські війська залишили Східну Галичину, Буковину, під ворожу окупацію потрапила частина Волинської губернії: Володимир-Волинський, Ковельський, Луцький, частково Дубнівський, Острозький, Рівненський і Кременецький повіти. Загальна площа окупованих волинських повітів становила 48 тис. кв. км., де проживало майже 2,3 млн українського населення [5, с. 187].

У серпні–вересні 1915 р. Західним Поліссям прокотилася хвиля фронту. Російські війська відступали з боями, час від часу контратакуючи й на деякий час відбиваючи у ворога окремі населені пункти. 22 і 23 вересня 1915 р. велися бої за с. Троянівку й станцію Маневичі, 2 і 3 жовтня – за села Колодії й Троянівку. 4 жовтня російські війська контратакували ворога в районі с. Галузія й на кілька днів заволоділи цим населеним пунктом [9, с. 336–344].

У складі австро-німецьких військ на Волинь наступав польський Легіон. Його підрозділи були сформовані з поляків у складі австро-угорської армії. Легіонери брали активну участь у боях із російськими військами над Стоходом і Стиром восени 1915 р. Особливо запеклий бій відбувся в 20-х числах жовтня біля с. Кукли. На ранок 22 жовтня німецька артилерія розпочала потужний артобстріл російських позицій біля села, а ввечері Кукли були зайняті польськими легіонерами. У цій битві було взято в полон одного росій-

ського офіцера й 250 солдатів. Поляки втратили вбитими одного офіцера й 27 солдатів, 60 бійців отримали поранення. 25 жовтня російські війська завдали контрудару на Кукли. Сім польських офіцерів і 162 солдати отримали поранення. Август Красицький указав у своєму щоденнику, що 28 жовтня 1915 р. під Куклами російська армія втратила 400 бійців [9, s. 355–356, 360].

Із 4 по 10 листопада 1915 р. тривали бої біля с. Костюхнівка. Російські війська майже повністю розбили 21-у австрійську бригаду й зайняли стратегічне узвишся, згодом назване «Польська гора». На допомогу австрійським і німецьким військам прибули польські легіонери. Після потужного обстрілу німецькою артилерією російських позицій розпочалася атака, і ціною великих зусиль ворогові вдалося заволодіти узвишсям. Польський легіон у цій битві поніс найбільші до цього часу втрати [10, s. 108].

11 листопада росіяни прорвали фронт біля с. Велика Ведмежа й узяли в полон близько 100 австрійських вояків, проте німці, вчасно прийшовши на підмогу, ліквідували цей прорив. 13–14 листопада відбулися запеклі бої біля с. Лісове та с. Підгаття. У середині листопада фронт відступив до р. Стир. Активні бойові дії припинились, розпочалися позиційні бої. Польські легіонери на зиму 1915–1916 рр. розквартирувалися по селах Лишнівка, Карасин, Колодії, Оптова, Костюхнівка. Так, у Карасині перебувало командування I бригади польського Легіону на чолі з Ю. Пілсудським [9, s. 373, 410].

Російське військово командування, зокрема командувач Південно-Західним фронтом генерал М. Іванов, намагалося використати всі можливі методи ведення війни, зокрема й партизанську тактику. За наказом М. Іванова від кожної кавалерійської й піхотної дивізії було сформовано по партизанському загону, які мали діяти на Поліссі. Уже восени 1915 р. партизани («козаки») з'являлися в тилу австро-німецьких військ. Наприклад, відома сутичка військового патруля з російським загonom на Маневиччині біля с. Яблунька [9, s. 354].

Із початком 1916 р. ситуація на фронті суттєво не змінилася. Ворогуючі сторони вели позиційні бої місцевого значення. Час від часу вони проводили розвідку боєм із метою вивчення оборони противника, здійснювали обстріл позицій із важкої артилерії. У січні 1916 р. російські розвідники захопили одну з ворожих застав на південному сході с. Колки, здійснили вилазку на ворожі позиції біля с. Галузія [8, с. 47]. 31 січня російські війська з важких гармат піддали інтенсивному

обстрілу с. Вовчок. 24 лютого близько 350 російських вояків, перерізавши дротяну огорожу, проникли на передову лінію ворога біля с. Чорториська. Зав'язався бій, у ході якого противник вибив росіян із передової. Відступаючи, вони захопили в полон трьох ворогів, хоча й самі понесли втрати [9, s. 414].

Весняний період 1916 р. австро-німецькі війська використали для укріплення оборонних рубежів, побудови системи тилкових комунікацій. Глибина оборони австро-німецьких військ сягала до 9 км і складалася з двох-трьох ліній суцільних окопів, з'єднаних між собою. На лініях окопів були облаштовані бійниці. Поряд з окопами було створено мережу дротяних загороджень, підступи до яких були заміновані. На окремих ділянках крізь дротяну загорожу пропускався електричний струм високої напруги [8, с. 47].

Російські війська, готуючись до контрнаступу, нарощували воєнний потенціал. У березні 1916 р. командувачем Південно-Західного фронту було призначено генерала О. Брусилова. Він зі своїм штабом підготував генеральний план наступальної операції, який був затверджений у квітні Ставкою головного командування. Після затвердження цього плану на Південно-Західному фронті почалися інтенсивні підготовчі роботи: накопичувалися боєприпаси, техніка, продовольство, підтягувалися людські резерви тощо. Російське військово командування намагалося здійснювати ці роботи непомітно для ворога.

Особливістю стратегічного задуму О. Брусилова було те, що він відмовився від тактики головного удару й прориву фронту в одному чи кількох місцях. План контрудару передбачав наступ російських військ по всьому Південно-Західному фронту. На Волині основний удар планувався силами 8-ї армії під командуванням генерала А. Каледіна.

Наступальна операція російських військ, відома в історії як Брусиловський прорив, розпочалася могутньою артпідготовкою на світанку 22 травня 1916 р. Артилерійський обстріл ворожих позицій тривав на різних ділянках від 6 до 45 годин. Після цього 8-а армія перейшла в наступ.

За три дні наступу на Волині російські війська прорвали оборону противника, просунулися на глибину до 30 км. У полон було захоплено 900 австрійських офіцерів, понад 40 тис. солдат, у ворога було відбито 77 гармат, 134 кулемети й інше військово спорядження [8, с. 48]. 25 травня 1916 р. від австро-угорських військ було звільнено Луцьк. На кінець травня російські війська

закріпили позиції на р. Стир по лінії Луцьк–Рожище–Колки.

Наступним етапом операції мав стати наступ на Ковель і Володимир-Волинський. Проте австро-німецьке командування перекинуло в район Ковеля значні сили із Західного фронту. На початку червня 1916 р. австрійські та німецькі війська зробили спробу перейти в контрнаступ і перехопити ініціативу. Проте на луцькому напрямі вони були зупинені силами 8-ї російської армії. Протягом тижня запеклі бої велися в районі населених пунктів Рожище, Годомичі, Колки. Зупиняючи ворога, російські війська часто самі переходили в контрнаступ. Не отримавши очікуваних результатів, австро-німецькі війська припинили наступ.

Тим часом російські війська перегруповували сили на Південно-Західному фронті, поповнювали особовий склад, запас боєприпасів для продовження наступу. Передбачалося активізувати північне крило фронту, яке перетинало Західне Полісся по лінії сіл Старий Чорторийськ–Костюхівка–Кухітська Воля. На цій ділянці російські війська мали намір завдати удару силами 3-ї армії генерала Л. Леша й 8-ї армії генерала А. Каледіна. Їм протистояли сили корпусу генерала Галера: I й III бригади польського Легіону, дислоковані на лінії сіл Костюхівка–Оптова; 11-а дивізія угорської кавалерії в районі с. Галузія; I дивізія кавалерії в районі с. Серхів і 9-а дивізія кавалерії, що займала багнисту ділянку від с. Озерці до с. Кухітська Воля [10, s. 116–117].

У перші дні липня 1916 р. російські війська розпочали наступ на цій ділянці фронту. Одна з найзапекліших битв відбулася в районі с. Костюхівка, де наступ російської армії стримували бійці польського Легіону. 4 липня о 6 годині позиції легіонерів були атаковані артилерією, згодом у наступ пішла російська піхота. У боях під Костюхівкою польський Легіон утратив близько 2 тис. убитими, пораненими та зниклими безвісті [11, s. 243].

За кілька днів австро-німецькі війська з боями відступили до р. Стохід. Російська армія не змогла форсувати річку, оскільки противник знищив усі переправи. В оперативному донесенні про бойові дії на Південно-Західному фронті від 11 липня 1916 р. начальник штабу армії фронту генерал М. Духонін повідомляв: «Минулої ночі батальйон 106 полку переправився через Стохід північніше с. Великий Обзир і зайняв лісок. На ділянці 78-ї дивізії п'ять рот 31-го полку переправилися через р. Стохід у районі с. Заріччя й закріплю-

ються. У 8 армії й у групі генерала С. Шейдемана бійці окопуються на зайнятих позиціях на правому березі Стоходу. У 30 корпусі частини 80-ї й 4-ї Фінляндської дивізії в районі сіл Угли й Арсеновичі закріплюються й ведуть розвідку. У районі Янівки п'ять батальйонів 71-ї дивізії залягли на лівому березі Стоходу. Прагнучи зберегти залишки цих частин, командуючий 71-ю дивізією наказав їм відступити на правий берег, що й було зроблено» [6, с. 217].

Згодом ця ділянка фронту стабілізувалася, бої набули позиційного характеру. У прифронтову смугу потрапило багато населених пунктів сучасних Любешівського, Камінь-Каширського, Маневецького, Ковельського та Рожищенського районів.

Австрійським і німецьким військам вдалося на довгий час закріпитися на рубежі р. Стохід завдяки тому, що тут була споруджена потужна оборонна лінія з добре розвиненими прифронтовими комунікаціями. По фронті тягнулося кілька укріплених смуг із окопів повного профілю. Через певні проміжки були споруджені бліндажі, сховища, бійниці, гнізда для кулеметів. Перед кожною смугою зводилася дротяна загорожа до 20 рядів. До окремих ліній був підведений електричний струм.

Найзапекліші бої на цій ділянці фронту відбувалися в районі Червищенського плацдарму, який зайняли російські війська на західному березі р. Стохід між селами Оленіно та Рудка Червищенська. У боях на р. Стохід німецькі й австрійські війська застосовували найсучасніші бойові засоби: артилерію, авіацію й навіть зброю масового ураження – отруйні гази. Потужну газову атаку із 13 хвиль німці застосували під час бою за Червищенський плацдарм 21 березня 1917 р. Кожна хвиля тривала близько 20 хв. Багато російських солдатів були отруєні газом, оскільки маска могла захистити лише від двох–трьох хвиль [1]. Під час боїв на Стоході в лютому–березні 1917 р. на російських позиціях в районі с. Угли перебував із 34-м корпусом генерал П. Скоропадський, майбутній гетьман Української держави, про що він написав у своїх спогадах [7, с. 10].

Висновки. Унаслідок позиційних боїв на р. Стохід обидві сторони понесли величезні втрати, проте жодна зі сторін не здобула переваги. Після лютневої революції в Росії 1917 р. і з розгортанням революційних подій в Україні інтенсивність бойових дій на Південно-Західному фронті зменшилася. Щодо Західного Полісся, то лінія фронту, установлена по р. Стохід, тут утрималася практично до лютого 1918 р.

Список літератури:

1. Гуртовий Г. Свідки розказують правду. Радянська Волинь. 1988. 10 січня.
2. Дем'янюк О. Локалізація бойових дій 8-ї армії на території Волинської губернії під час наступальної операції Південно-Західного фронту влітку 1916 р. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2016. Ч. 16. С. 84–89.
3. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. 3, оп. 1, спр. 1284, арк. 67.
4. Держархів Волинської обл., ф. 416, оп. 1, спр. 67, арк. 56–66.
5. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. Львів, 2000. С. 187.
6. Мировые войны XX века: в 4 кн. Кн. 2. Первая мировая война: документы и материалы / отв. ред. В. Шацлло. Москва, 2002. 580 с.
7. Скоропадський П. Спомини. Київ, 1992. 112 с.
8. Соловійов О. Бойові дії на Волині в роки Першої світової війни. Науковий вісник ВДУ. 1998. № 1. С. 47.
9. Krasicki A. Dziennik z kampanii rosyjskiej 1914–1916. Warszawa, 1988. 546 s.
10. Lipinski W. Walka zbrojna o niepodległość Polski w latach 1905–1918. Warszawa, 1990. 438 s.
11. Wrzosek M. Polski czyn zbrojny podczas pierwszej wojny swiatowej 1914–1918. Warszawa, 1992. 550 s.

БОЕВЫЕ ДЕЙСТВИЯ НА ВОЛЫНСКОМ ПОЛЕСЬЕ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И УЧАСТИЕ В НИХ ПОЛЬСКОГО ЛЕГИОНА

Проанализированы боевые действия на Волынском Полесье в период Первой мировой войны. Исследовано участие польского Легиона в событиях на Юго-Западном фронте в 1916 г. Охарактеризованы военные действия во время Брусиловского прорыва на территории Волынского Полесья. Определены населенные пункты изучаемого региона, где происходили события войны. Изучен личный состав, вооружение противоборствующих сторон и особенности ведения ими войны.

Ключевые слова: Первая мировая война, Юго-Западный фронт, Волынское Полесье, польский Легион, Брусиловский прорыв.

MILITARY OPERATIONS ON THE TERRITORY OF POLESIA DURING THE FIRST WORLD WAR AND PARTICIPATION OF THE POLISH LEGION IN IT

The military operations on the territory of Volyn during the First World War are analyzed. The participation of the Polish Legion in the events on the Southwest Front in 1916 is investigated. The military actions during the Brusilov Offensive on the territory of Volyn are described. The settlements of the studied region, where the War took place, are localized. The personnel, arming and warfare peculiarities against the opposing sides are considered.

Key words: First World War, Southwestern Front, Polesia, Polish Legion, Brusilov Offensive.